

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LXII (2)
BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LXII (2)

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LXII
No. 2

Editor in chief
Dragana Radojičić

Editor of the Topic
Jadranka Đorđević Crnobrnja

International editorial board
Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Jana Pospíšilová, Karl Kaser, Gabriela Kiliánová,
Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marina Martynova, Fernando Diego Del
Vecchio, Kjell Magnusson, Tatiana Podolinska, Peter Finke

Editorial board
Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Srđan Radović, Aleksandra
Pavićević, Lada Stevanović, Ildiko Erdei, Jelena Jovanović

The reviewers
Vojislav Stanovčić, Petko Hristov, Mladena Prelić, Dušan Drljača, Mirko Blagojević,
Gordana Blagojević, Kosta Nikolić, Ljiljana Gavrilović, Jovanka Radić, Rajna
Dragičević, Mirjana Detelić, Milina Ivanović-Barišić, Đorđina Trubarac Matić

Secretary
Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Vojislav Stanovčić, at meeting
of the Department of Social Sciences SASA October 7th 2014

BELGRADE 2014

УДК 39(05)

ISSN 0350-0861

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LXII

свеска 2

Главни и одговорни уредник
Драгана Радојичић

Уредник Темата
Јадранка Ђорђевић Црнобрња

Међународни уређивачки одбор
Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Јана Поспишилова, Карл Касер, Габриела
Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник, Марина Мартинова,
Фернандо Диего Дел Векио, Шел Магнусон, Татиана Подолинска, Петер Финке

Уређивачки одбор
Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Срђан Радовић,
Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи, Јелена Јовановић

Рецензентски тим
Војислав Становчић, Петко Христов, Младена Прелић, Душан Дрљача, Мирко Благојевић,
Гордана Благојевић, Коста Николић, Љиљана Гавриловић, Јованка Радић, Рајна Драгићевић,
Мирјана Детелић, Милина Ивановић-Баришић, Ђорђина Трубарац Матић

Секретар уредништва
Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној 7. октобра 2014.
године, на основу реферата академика Војислава Становчића

БЕОГРАД 2014.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@ei.sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Рецензент
академик Војислав Становчић

Лектор
Софија Милорадовић

Превод
Соња Жакула
аутори текстова

*Дизајн корица и
техничка припрема*
Атеље, Београд

Штампа
Академска издања, Београд

Тираж
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
Часопис Гласник Етнографског института САНУ индексиран је у:
DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Српски цитатни индекс); Ulrich's Periodicals Directory.
The Bulletin of Institute of Ethnography SASA is indexed in: DOAJ (Directory of Open Access Journals); SCIndeks (Srpski citatni indeks); Ulrich's Periodicals Directory.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) – Београд
: Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 – (Београд :
Академска издања). – 24 cm
Полугодишње
ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института САНУ
ISSN 2334-8529 = Glasnik Etnografskog Instituta SANU (Online)
COBISS. SR-ID 15882242

Садржај Contents

Тема броја – Истраживање миграција Topic of the Issue – Migration Research

Јадранка Ђорђевић-Црнобрња, <i>Ко, где, како и зашто – аспекти савремених миграција у иностраној и домаћој етнолошкој/антрополошкој литератури</i> (2)	11
Jadranka Đorđević-Crnobrnja, <i>Who, Where, How and Why – Aspects of Contemporary Migrations in Foreign and Serbian Ethnological/Anthropological Literature</i> (2)	13
Miroslava Lukić Krstanović, <i>Migration Studies: Ethnology and Policy of the Institute of Ethnography SASA (1947–2014)</i>	15
Мирослава Лукић Крстановић, <i>Истраживања миграција: етнологија и политика Етнографског института САНУ (1947–2014)</i>	33
Јадранка Ђорђевић-Црнобрња, <i>Миграције из Горе крајем двадесетог и почетком двадесет првог века</i>	35
Jadranka Đorđević-Crnobrnja, <i>Migrations from the Gora Region at the End of the 20th and the Beginning of the 21st Century</i>	47
Duško Petrović, <i>Fenomen izbjeglištva u modernom političkom sistemu</i>	49
Duško Petrović, <i>Phenomenon of Refugeeness in the Modern Political System</i>	65
Gordana Blagojević, <i>The Influence of Migrations on the Ethnic/National and Religious Identities: the Case of the United Methodist Church in Banat</i>	67
Гордана Благојевић, <i>Утицај миграција на етнички/национални и религијски идентитет: случај евангеличке методистичке цркве у Банату</i>	80

Varia

Младена Прелић, <i>Јован Цвијић и прве деценије формирања и институционализовање етнологије као науке у Србији</i>	83
Mladena Prelić, <i>Jovan Cvijić and the Beginnings of Establishing Ethnology as a Discipline in Serbia</i>	97
Ивица Тодоровић, Анђелка Вучетић-Драговић, Анђелко Марић, <i>Компаративни аналитички осврт на најновија генетска истраживања порекла Срба и становништва Србије – етнолошка перспектива</i>	99
Ivica Todorović, Anđelka Vučetić-Dragović, Anđelko Marić, <i>Comparative Analytical Review of the Latest Genetic Studies of the Serbs and the Serbian Population – an Ethnological Perspective</i>	111

Александар Крел, Јадранка Ђорђевић-Црнобрња, <i>Име и знак: лично име као симбол етничког идентитета војвођанских Немаца</i>	113
Aleksandar Krel, Jadranka Đorđević-Crnobrnja, <i>Name and Sign: First Name as a Symbol of Ethnic Identity of Vojvodina Germans</i>	123
Александра Павићевић, <i>Од муње до праха – Смрт, сахрана и посмртна судбина Николе Тесле</i>	125
Aleksandra Pavićević, <i>From Lightning to Dust – Death, Funeral and Post Mortem Destiny of Nikola Tesla</i>	139
Весна Трифуновић, Јована Диковић, <i>‘Миле против транзиције’: друштвене промене и сукоби вредносних оријентација кроз призму једне телевизијске серије</i>	141
Vesna Trifunović, Jovana Diković, <i>‘Mile Versus Transition’: Social Changes and Clashes of Values through the Prism of a Television Show</i>	153
Петрија Јовичић, Ивана Башић, <i>За сликарским потезом: границе женског тела на ‘Акту’ (1956/1957) Зоре Петровић</i>	155
Petrija Jovičić, Ivana Bašić, <i>In Search of a Painter’s Stroke. Female Body Boundaries in Zora Petrović’s Painting ‘Acts’ (1956/1957)</i>	169
Снежана Петровић, Тома Тасовац, <i>Збирка речи Димитрија Чемерићића као извор за етнолингвистичка и етнологишка истраживања</i>	171
Snežana Petrović, Toma Tasovac, <i>The Lexicon Manuscript by Dimitrije Čemerikić as a Source for Ethnolinguistic and Ethnologic Research</i>	180
Ђурђина Шијаковић, <i>Другост варварке: ‘Медеја’ Еурипидова и ‘Медеја’ Велимира Лукића</i>	181
Đurdina Šijaković, <i>The Otherness of a Barbarianess: Euripides’ ‘Medea’ and ‘Medea’ by Velimir Lukić</i>	199
Анђелка Пејовић, <i>Паремije као део етнолингвистичког наслеђа</i>	201
Anđelka Pejović, <i>Proverbs as Ethnolinguistic Heritage</i>	214
Ђорђина Трубарац Матић, <i>За њим и у гору и у воду: семантичко-прагматичка анализа формуле у контексту добровољне брачне отмице</i>	215
Đordina Trubarac Matić, <i>I will Follow him through Woody Mountains and Water: Semantic-Pragmatic Analysis of a Formula within the Context of Consensual Abduction</i>	233

Сећање/Memory

Селена Ракочевић, <i>Етнохореолошка делатност Оливере Младеновић</i>	235
Selena Rakočević, <i>Ethnochoreological Work of Olivera Mladenović</i>	250
Биљана Миленковић-Вуковић, <i>Библиографија др Оливере Младеновић</i>	251

Научна критика и полемика
Discussion and Polemics

Срђан Радовић, <i>(Нова) критика балканистичког дискурса у хрватској етнологији/културној антропологији</i>	289
Александра Павићевић, <i>Књижевност између уметничког дела и историјског сведочанства</i>	292
Срђан Радовић, <i>Етноантрополошко истраживање савременог националног идентитета. Црна Гора након Југославије – динамика идентитета</i>	297
Милош Луковић, Ján Novák, Ján Podolák, Iveta Zuskinová, Milan Margetin: <i>Po stopách valachov v Karpatoch (Monograwfia)</i>	302
Милена Жикић, <i>Научни допринос жена</i>	306
Ања Абрамковић, <i>Вашиар у пограничју источне и југоисточне Србије</i>	310

Тема броја: Истраживање миграција
Topic of the Issue: Migration Research

Јадранка Ђорђевић-Црнобрња

Етнографски институт САНУ, Београд

jadranka.djordjevic@ei.sanu.ac.rs

Миграције из Горе крајем двадесетог и почетком двадесет првог века¹

Економска неразвијеност Горе наводи се као примаран разлог за печалбу и економску миграцију Горанаца. Миграције из Горе не представљају константу у погледу њиховог обима и интензитета. Интензивно исељавање може да се прати након 1999. године и доводи се у везу са ратом на Косову, као и са политичким променама насталим у Гори након проглашења Косова за самостални државни ентитет.

Кључне речи:

економска миграција,
политичка миграција,
Гора, Горанци,
1999. година.

У тексту анализирам економску и политичку миграцију из Горе крајем 20. и у првој деценији 21. века, са намером да сагледам и образложим питање узрока њихове појаве, као и питање њиховог интензитета и обима. Другим речима, разматрам социоекономску и политичку димензију поменутих миграција. Полазим од претпоставке да на одређену миграцију утиче више фактора истовремено, с тим да један од њих може имати већи утицај у односу на остале. Који фактор ће превладати зависи, између осталог, од друштвено-историјских, економских и политичких прилика које су присутне на неком простору у одређеном времену.

Миграције из Горе

Гора је планинска котлина која се налази на обронцима Шар-планине јужно од Призрена. Сточарство је доста дуго представљало основну привредну грану у Гори (в. Хасани 1995: 154; Hasani 2003; Hasani 2011: 314). Од прве половине двадесетог века долази до постепеног напуштања ове привредне гране, која временом у потпуности замире (в. Хасани 1995: 154–156; Hasani 2011: 314). То

¹ Овај текст представља резултат мојих истраживања на пројекту „Мултиетничитет, мултикултуралност, миграције – савремени процеси“ (бр. 177027), који у целости финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

је имало за последицу одлазак „на гурбет“, тј. у *печалбу*. У питању је одлазак мушке популације на рад изван Горе. *Печалба* је представљала главни облик миграција до седамдесетих година двадесетог века (в. Хасани 1995: 156–157; Хасани 2000: 38–39).² Њу су потом „замениле савремене економско-политичке миграције (...)“ (Hasani 2003: 66). Оне се од печалбе разликују по томе што се исељавају читаве породице и што исељавање није привремено (док трају сезонски радови, рецимо), већ подразумева стални боравак (настањење) у месту имиграције. Појединци и породице су одлазили у економски развијеније градове у Србији, Хрватској, Македонији, као и у иностранство (Немачка, Аустрија, Швајцарска, Италија и томе слично) (в. Hasani 2011: 314).³ Било је и оних који су се исељавали у Турску (ibid.). У питању су миграције које уједно подразумевају “people moving from rural to urban areas (migration to cities)” (Lucassen 2009: 17). Миграције из Горе се могу сагледати и као стратегија која подразумева обезбеђивање финансијских средстава за живот појединца и породице. Када је печалба у питању – “the aim has been to earn as much money as possible and send this back and thus to contribute to the household economy.” (Lucassen 2009: 15, уп. Хасани 1995: 154, 156). У случају „савремене економско-политичке миграције“ (Hasani 2003: 66) нема потребе да се новац шаље у Гору, јер „савремени мигрант жену, децу води са собом“ (Хасани 1995: 156), али се упркос томе неретко дешава да се уштеђевина инвестира у изградњу куће у Гори, у организацију свадбе у Гори и томе слично (в. Derans, Žeslen 2011).⁴

Миграције из Горе не представљају константу у погледу њиховог обима и интензитета. Сматра се да су биле најобимније након 1999, односно – у периоду од 1999. до 2002. године (Hasani 2003: 62). Х. Хасани⁵ наводи да је у питању *масовно* исељавање, које није запамћено у досадашњој историји Горе и Горанаца (в. Реуфи-Прилинчевић 2003).⁶ Исти извор такође наводи да се до тада није десило да Горанци „пођу у свет као прогнана лица“ (ibid.).⁷ Горанци су притом представљали већинско становништво у Гори до 1999. године (в. Hasani 2011: 317). Наведено имплицира низ питања у вези са разлозима и последицама поменутих миграција.

² *Печалбарство* није карактеристично само за Гору и горанску заједницу, већ је било распрострањено широм Балканског полуострва (в. Христов 2012: 11–26)

³ Наводи се да “More than half of the Gorani migrants (53.8 percent) settled in seventy-nine smaller or bigger urban centres in central Serbia” (Hasani 2011: 315).

⁴ Наведена пракса је евидентирана и у неким другим примерима економске емиграције, као нпр. код *гастарбајтера* (guest worker) из западне Србије, Македоније и Бугарске (в. Ромелић, Стојановић 1989: 197–202; Христов 2010: 95–104; Antonijević 2013).

⁵ Радови Харуна Хасанија представљају значајан извор података и основну литературу када је у питању истраживање миграција и демографских кретања у Гори. Овом приликом му се искрено захваљујем на указаном поверењу и времену које је издвојио за разговоре са мном.

⁶ У питању је интервју који је новинарка Реуфи-Прилинчевић водила са Харуном Хасанијем. Интервју је доступан на: <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/11/23/srpski/T03112202.shtml>

⁷ Судећи по томе да је Гора у том периоду припадала територији државе Србије и да су Горанци који су живели у Гори, самим тим, били држављани Србије, они нису могли да буду избеглице у формално-правном погледу, већ само расељена, односно прогнана лица.

У раду полазим од претпоставке да на одређену миграцију утиче више фактора истовремено, а да један од њих може имати већи утицај у односу на остале. Који фактор ће превладати, то зависи, између осталог, од друштвено-историјских, економских и политичких прилика које су присутне на неком простору у одређеном времену. Миграције зависе и од утицаја појединих фактора који су више субјективне природе. Њихов утицај на појаву одређене миграције такође се посматра у раду, с тим да се у први план поставља питање утицаја спољњих чинилаца.

У том контексту анализирам економску и политичку миграцију из Горе крајем 20. и у првој деценији 21. века, са намером да сагледам и образложим питање узрока њихове појаве, као и питање њиховог интензитета и обима. Другим речима, разматрам социоекономску и политичку димензију поменутих миграција.

Рад се базира на емпиријском материјалу из 2012, 2013. и 2014. године. Емпиријску грађу сам прикупила путем разговора (интервјуа) са припадницима горанске заједнице који живе у Београду.⁸ У разговору су учествовали Горанци који припадају првој генерацији досељеника. У оквиру теренског истраживања изостаје опсервација са партиципацијом, која се сматра значајном парадигмом етнолошког теренског рада (в. Златановић 2010, 130).⁹ Наведено је условило да у раду применим анализу наративног дискурса, и то „у форми која је прилагођена етнографском истраживању” (Златановић 2012, 80).¹⁰ Наративи саговорника представљају „реторички исказ” (Antoniјевић 2013, 45) и припадају углавном тзв. епизодној меморији (в. Antoniјевић 2013, 29).¹¹ У овом случају, наративи миграната такође „смештају искуство миграције унутар контекста њихових појединачних живота, пружајући увид у процес укључен у повезивање индивидуалног искуства са већ постојећим експланаторним оквиром који обезбеђује култура” (Antoniјевић 2013, 28). Анализа се базира и на домаћој, као и иностраној антрополошкој, демографској и социолошкој литератури.¹²

⁸ Судећи према подацима последњег пописа, у Србији (без Косова) живи 7.767, а у Београдском региону 5.328 припадника горанске заједнице (в. Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији, стр. 14, стр. 20). Другим речима, највећи број Горанаца који су емигрирали из Горе живи данас у Београду (в. Hasani 2003: 63; Hasani 2011: 316, 320). Наведени подаци су допринели томе да истраживање обављам у Београду, а не у неком другом граду Србије.

⁹ Наведено је последица, пре свега, скромних финансијских средстава које сам имала на располагању за теренско истраживање.

¹⁰ Притом наглашавам да је овај текст писан са намером презентовања дела резултата истраживања које је и даље у току. Приказани резултати се у том погледу не могу сматрати коначним и неоправдано је уопштавати их.

¹¹ У питању је меморија „испричана кроз епизоде или секвенце мање-више повезаних догађаја, по правилу невеликог броја, а који чине окосницу структуре њиховог казивања” (Antoniјевић 2013: 29).

¹² У вези са тим наглашавам да недостају домаћа етнолошка и антрополошка истраживања емиграције Горанаца из Горе.

О каквој миграцији је реч?

Навела сам да у тексту стављам акценат на социоекономску и политичку димензију миграција, које представљају топус овог рада. Притом, ове две димензије нисам посматрала одвојено од културолошке димензије. Уједно полазим од тога да није увек једноставно ставити одређену миграцију у оквир, односно одредити ком типу или врсти миграција припада.¹³ Није искључено да одређена миграција може да буде економска и политичка уједно, као што је, на пример, то био случај са иселавањем Турака из Македоније (в. Karadžoski 2009: 121–128), или Горанаца из Горе након Другог светског рата (в. Hasani 2011: 314). Уз то, свака миграција има своје одређене специфичности, које зависе од контекста у којем се она одвија. Уколико имамо у виду и то да политички и економски фактори, као и култура у целини, не утичу увек на исти начин на све појединце и њихова кретања, онда ћемо се сложити да миграцију, која год да је у питању, треба посматрати као комплексан друштвени феномен. У том погледу сматрам индикативним Лукаzenов став: “Which definitions or typologies are helpful in such an exercies of course depends on the research questions. The three approaches to migration (political, social-economic or cultural) all have their strong and weak sides and focus on different aspects of the migration process. Most important is that scholars be explicit in their choice among them. In principle these three approaches do not fundamentally distinguish between free and unfree, or labour versus refugee, migration. Unfortunately, however, such dichotomies too easily lead to myopic and ultimately unsatisfactory analyses. Without denying differences between forms and contexts of migration, such differences should first be charted and compared explicitly before jumping to conclusions” (Lucassen 2009: 33).

Постоје различите типологије миграција, као и теоријске поставке о њиховом настанку (в. Brettell 2000: 99–102; Pešić 2013: 318–320; Antonijević 2013: 13–25). Типологије настају тако што се узимају у обзир утицаји одређених фактора на одређену миграцију, односно тако што се утицаји одређеног фактора рангирају и на тај начин одређују типови миграција, тј. ком типу одређена миграција припада (ibid.). Приликом формирања сваке типологије може се полазити са различитих аспеката – економског, политичког или културолошког (в. Lucassen 2009: 11–20; Brettell, Hollifield 2000: 1–27; Brettell 2000: 99–102). Притом је свакако важно имати у виду период у којем се одређена миграција одвија, јер типологије које

¹³ Наведено се може објаснити чињеницом да се приликом истраживања миграција неретко суочавамо са непостојањем опште теорије миграција (в. Antonijević 2013: 18). Такво чињенично стање доводи се у везу с тим „што савремени обрасци миграција, настали крајем XX и почетком XXI века, увелико превазилазе и бришу разлике између класичних бинарних подела у студијама миграција“ (Antonijević 2013: 18–19), на шта је упозорио, између осталих, и Лукаzen (в. Lucassen 2009: 11–34). Он је, анализирајући могућност примене постојећих миграцијских теорија на период средњег века уједно указао и на “the lack of theoretical and conceptual clarity about what exactly constitutes 'migration'” (Lucassen 2009: 12), што не представља препреку само “in the way of structural comparisons” (Lucassen 2009: 12), већ у извесном смислу и код осталих истраживања миграција.

су применљиве за садашњост нису одрживе за ситуацију пре настанка ЕУ, на пример. (в. Lucassen 2009: 11–20). У антропологији такође постоје различите типологије миграција (в. Brettell 2000: 99–102). “All of these types encompass theories about the motivations of migration, about how migration is shaped by local, regional, national, and international economies, about the linkages between sending and receiving societies, and about the relationship between migration on the one hand and family structure and household strategies on the other” (Brettell 2000: 99). Уз то, листа типова миграција отворена је тако да увек може да се дода неки нови тип миграција (ibid.), што је потпуно разумљиво ако имамо у виду да су фактори који могу утицати на појаву одређене миграције променљиве природе. Из реченог следи да типологије миграција “generally offer a static and homogenous picture of a process that is flexible over the life course of an individual migrant or the domestic cycle of a household, varied within a population, and subject to change over time as larger contextual conditions change” (Brettell 2000: 102). Осим тога, није искључено да ће се у одређеном тренутку појавити неки нови фактори, који до сада нису узети у разматрање. Постоје и теорије које се заснивају на “differing immigration policies of receiving societies and their relationship to the migrant experience” (Brettell 2000:100). “Thus the post-World War II German concept of *gasterbeiter* (guest worker) came into common use to describe a particular approach to foreign labor (...)” (op.cit.). Због тога је прихватљиво схватање по којем типологије могу да укажу на “differences without specifying their origins or anticipating their consequences” (Brettell 2000: 119, према: Portes 1997: 806). Упркос томе, типологије помажу у истраживању миграција, о чему сведоче многе студије миграција у антропологији, али и у осталим дисциплинама које истражују овај друштвени феномен (в. Brettell, Hollifield 2000: 1–27; Lucassen 2009, 11–34).

Оно што, у ствари, може да се појави као препрека у одређивању одређене врсте миграције јесу фактори који проузрокују миграцију, поготово када их има више и када ниједан од њих нема примаран утицај на јављање одређене миграције. Критеријуми разликовања појединих миграција најчешће зависе од момента самог истраживања, јер већ у неком другом периоду они могу да се измене услед промена насталих како на нивоу појединца (промене у оквиру официјелног статуса миграната, у оквиру животног циклуса миграната – пензионисања, рецимо), тако и на нивоу заједнице (промена државне границе, рецимо). У том смислу се слажем са ставом већине овде поменутих аутора – да је опрез неопходан како код одређивања типа миграције тако и код доношења закључака.

Економска и политичка миграција

Економским мигрантима се сматрају мигранти “who move from one place of work and residence to another, either within a country or across international boundaries, primarily because of their economic opportunities” (Chiswick 2000:

61). Економским мигрантима се у том погледу могу сматрати не само појединци који траже запослење, већ и чланови њихових породица, јер их је на миграцију подстакла економска ситуација – како у микро (у породици) тако и у макро окружењу (у Гори). Чизек у том погледу прави разлику између миграната који траже посао и чланова њихових породица, тзв. “*tied movers-a*” (Chiswick 2000: 68). Миграција чланова породице “*is based primarily on factors other than their own labor market success*” (op.cit.).

Економска неразвијеност Горе наводи се као примарни разлог за печалбу и економску миграцију Горанаца (в. Hasani 2011: 313–317). Појединци и породице су се иселјавали у градове који су због своје величине и насељености пружали могућност бржег и лакшег проналазка посла, веће зараде и томе сличног (в. Hasani 2011: 315). Судећи према ономе што је Х. Хасани забележио, као и према исказима саговорника, појединци и породице су се приликом избора места имиграције руководили углавном следећим факторима: могућност стицања запослења и веће зараде, постојање сродничке и пријатељске мреже односа. У том погледу није увек једноставно одредити који је од наведених фактора био пресудан код доношења одлуке у које ће место појединац емигрирати. Саговорници наводе да су поједине државе ЕУ (пре свега оне које су прве постале чланице поменуте уније) врло привлачне за имиграцију, поготово у периоду од краја 20. и почетком 21. века. Разлози за то су следећи: стабилна економија, већа могућност запослења, као и веће зараде у односу на ситуацију коју имамо у Србији, рецимо. Тако је – према речима једног саговорника

„Преко две хиљаде емигрирало у земље Западне Европе, од Италије до Исланда су стигли” (м, 73 године).

Притом, саговорници наводе да се за емиграцију у Западну Европу данас одлучује углавном млађа популација Горанаца.¹⁴

Саговорници наводе да је на избор места емиграције утицала у знатној мери чињеница да ли неко од родбине, пријатеља или комшија већ живи у граду у који је појединац планирао да се досели. Тако се формира мрежа сродника и пријатеља која појединцу омогућава да се лакше и брже снађе у новој средини. Саговорници наводе да се дешавало да се у један град досели готово читаво село:

„У Новом Саду има шездесет домаћинстава из мог села, од укупно осамдесет. Од осамдесет остала су само три домаћинства у селу.“ (м, 73. године)

Миграције које представљају предмет овог рада се у том погледу могу посматрати као “*network-mediated migration*”.¹⁵ У питању је један од фактора

¹⁴ Једна саговорница у вези са тим наводи: „Данас гледају да се удају за Горанца који живи у иностранству (ж, 52 године).

¹⁵ “In a wide range of cross-cultural contexts, anthropologists have examined the role of networks, based largely on ties of kinship and friendship, in the process of chain migration or what Wilson (1994) has recently labeled ‘network-mediated migration’” (Brettell 2000: 107).

који утиче на „социјалну динамику миграција“ (Antonijević 2013: 15). Тако се и у овом случају показало да „економски моменат, иако важан, није једини који људе покреће и подстиче на миграције“ (Antonijević 2013: 25), већ „да је процес доношења одлука о одласку на живот и рад у другу земљу осетљив на многе социо-културне утицаје“ (Antonijević 2013: 25). Pritom, “Social networks and households simultaneously mediate macrostructural changes, facilitate the migration response to these changes, and perpetuate migration as a self-sustaining social process” (Brettell 2000: 108).

Сматра се да „када миграције постану преовлађујуће унутар неке заједнице, оне почну да мењају вредности и културну перцепцију заједнице на такав начин да увећавају вероватноћу будућих миграција.“ (Antonijević 2013: 24) Судећи према исказима саговорника, то се дешавало и у случају економске миграције из Горе, премда су миграције из Горе у знатној мери биле подстакнуте економском ситуацијом у којој су се појединци и породице налазили. У таквој ситуацији је просперитет миграната који су се кући враћали за празнике и годишње одморе (в. Derans, Žeslen 2011) могао лако да наведе појединце да и сами емигрирају. Уз све то је материјални статус миграната различит и може да се доведе у везу са местом имиграције, као и са врстом запослења самих миграната. Саговорници наводе да се већи економски просперитет може уочити пре свега код оних миграната који живе у државама ЕУ. Стога не чуди да државе ЕУ представљају дестинацију која је почетком 21. века постала привлачнија за емиграцију у односу, рецимо, на Србију.

Интензивно досељавање Горанаца у Србију, поготово у Београд, може да се прати након 1999. године (в. Hasani 2011: 314–317) и доводи се у везу са НАТО интервенцијом и ратом на Косову, као и са политичким промена насталим у Гори након проглашења Косова за самостални државни ентитет.¹⁶ Сматра се да је у периоду од 1999. до 2011. из Горе емигрирало више од десет хиљада Горанаца, односно – да је у Гори остало да живи мање од седам хиљада Горанаца (в. Hasani 2011: 320). У питању је миграција која се може посматрати, између осталог, “as the result of political disruption and war” (Lucassen 2009: 20).

Питање избора, односно слободне воље појединца у вези са тим да ли ће, где ће, када и како емигрирати такође је врло значајно за свеобухватно сагледавање како ове тако и било које друге миграцијске ситуације.¹⁷ У том контексту би

¹⁶ Саговорници у образложењу наводе да је Гора представљала самосталну општину, са седиштем у Драгашу, до 1999. године, односно – до доласка КФОР-а. Уједно додају да је велики број Горанаца који су до тада били запослени у државним службама (здравство, школство, полиција) остао без запослења, или су били изложени различитим облицима притисака. О политичкој ситуацији у Гори након 1999. видети: Ваит 2000: 45–48; Ахметовић 2000: 55–58; Далифи 2000: 63–66; Hasani 2011: 311.

¹⁷ Д. Јосиповић у вези са тим поставља питање да ли уопште постоји миграција која није „присилна“ (в. Josipović 2013: 71–85). „Појединац може да буде лично незадовољан из више разлога и да се због тога одлучи за миграцију (прихватање одлуке на личном/индивидуалном нивоу). Такве 'личне' околности могу да буду инициране и/или вођене од стране најближег (примарног) социјалног окружења.” (Josipović 2013: 78, прев. Ј. Ђ. Ц.)

се могло закључити да је код политичке миграције спољна ситуација та која појединцу не оставља много простора да бира када ће и куда емигрирати. Премда, и у том погледу може да постоји разлика између појединачних примера, јер је у другачијој позицији појединац којем је живот угрожен од онога који је због политичке ситуације остао без посла, рецимо, па има времена да одлучи о томе да ли ће, куда ће и када емигрирати. У том погледу се код економске миграције може стећи утисак да је она мање „присилна” од политичке.¹⁸

Политичка миграција о којој је овде реч била је најинтензивнија и најобимнија непосредно након НАТО интервенције 1999. године, а након проглашења самосталности Косова добија нове димензије. То нас уверава да при посматрању миграција не треба увек доследно држати одређених дефиниција, јер – као што показује пример – политичка миграција може да има различите конотације и, у зависности од контекста посматрања, може да има и различита значења (в. Lucassen 2009: 13). Сматрам да је код истраживања политичких миграција такође важно размотрити питање политизације миграција, односно питање унутрашње политике земаља, регионалних и билатералних односа итд. (в. Antonijević 2013: 21).¹⁹

Судећи према исказима саговорника, непосредно након бомбардовања 1999. године исељавали су се пре свега појединци који су били запослени у државним службама (полиција, војска, општина, школе, здравство). Интензивно и бројно исељавање Горанаца након 1999. Године последица је тога што су појединцима били угрожени њихови животи или животи њихових ближњих (в. Ahmetović 2002: 57–58; Hasani 2011: 316), као и њихова имовина (в. Hasani 2011: 316). У вези са тим, један од саговорника истиче:

„1999, 2000, 2001, и 2002, значи – то су биле миграције из безбедносних разлога, касније из економских. Из безбедносних разлога ја сам морао да напустим Гору.“ (м, 73 године)

У образложењу се наводи:

„Свима се претило на свој начин. Најчешће речима: 'Ви сте били са српском војском, ви сте криви за збивања на Косову'. Уједно смо примали упозорења: 'Напустите, вама се прети, вашој породици се прети“.“ (м, 73 године)

Горанцима који живе на Косову одузето је у периоду до 2002. године „више од 150 локала, а у самом Драгашу 51 стамбени објекат“ (Hasani 2003: 63), а своја радна места морало је да напусти „више од 850 радника“ (Hasani 2003: 63).

¹⁸ Полазим од тога да је за питање слободе избора свакако потребно узети у обзир утицај свих фактора који истовремено делују у сваком појединачном случају, јер одређена миграција може да буде присилна као таква, али не на исти начин код свакога. У питању је аспект који свакако захтева много више простора за анализу но што имам овом приликом на располагању, па стога остаје да га детаљније анализирам неком другом приликом.

¹⁹ Због сложености саме тематике, са једне стране, и ограничености простора за излагање, са друге, остаје да се она детаљније размотри у оквиру посебног текста.

Саговорници наводе да један од разлог бројног исељавања Горанаца из Горе јесте и постојећа образовна политика коју администрација Косова спроводи у Гори,²⁰ али и непостојање адекватне помоћи и заштите основних људских права од стране државе Србије, односно, њених надлежних институција, о чему сведоче и подаци у литератури (в. Derans, Žeslen 2011: 103–113).²¹ Политичка ситуација у Гори је у извесном смислу допринела томе да постојећа економска ситуација постане још неповољнија и да се након 1999. интензивира исељавање читавих породица. На тај начин је популација која је остала да живи у Гори више него преполовљена, о чему сведочи и следећи податак: “In the Gorani-inhabited settlements of Brod, Vranište, Leštane, Mlike, Kukuljane, Orčuša, Dikance and Bačka the migratory segment of the population has been significantly larger than the stationary one” (Hasani 2011: 317). Сматра се да је више од 34 посто миграната (6.750) из Горе насељено управо у Београду (в. Hasani 2003: 63; Hasani 2011: 316, 320). У Београд су се досељавали поготово они појединци и породице чији су блиски рођаци живели овде од раније (в. Hasani 2011: 316). А приликом избора насеља у коме ће се настанити најчешће су се руководили ценама грађевинског земљишта или стамбеног простора,²² али и чињеницом да ли у одређеном делу града већ живи неко од њихових рођака, пријатеља или комшија.

Закључак

Економска и политичка миграција из Горе крајем 20. и почетком 21. века представљају наставак ранијих миграција, с тим да су интензивније и да захватају већу популацију него претходне. Наведене миграције се могу посматрати као последица ратних збивања и политичких промена на Косову, као и социоекономске кризе из 90-их година 20. века. Економски и политички фактори деловали су истовремено, нарочито након 1999. године. Због тога није увек једноставно одредити који је од њих био од пресудног значаја за емиграцију појединаца и породица из Горе. Другим речима, није увек једноставно одредити да ли је одлука о емиграцији иницирана економским или политичким факторима. То нарочито важи код економске миграције, поготово оне коју пратимо након 1999. године, када утицај политичке ситуације постаје евидентнији и интензивнији у односу на ранији период. Између једне и друге миграције могу да се повуку јасне границе једино код оних примера код којих долази до миграције из безбедносних разлога. Одређену врсту миграције можемо да препознамо и дефинишемо и помоћу терминологије коју саговорници

²⁰ У питању је настојање да деца у школи уче бошњачки као матерњи језик, о чему сведоче и подаци наведени у литератури (в. Далифи 2000: 63–66; Hasani 2011: 318–319).

²¹ Саговорници, између осталог, истичу да су запосленима у здравству и школству касниле зараде, да су учбенике куповали овде, тј. у Београду, и потом их слали својим рођацима у Гору.

²² Тако, на пример, у насељу Борча (општина Палилула) данас живи већина припадника горанске заједнице, о чему сведоче и подаци из Пописа 2002. (в. Попис 2002, Становништво према националној или етничкој припадности, са стањем од 21. 08. 2008. стр. 22).

користе. У наративном дискурсу саговорника наилазим на употребу термина као што су, рецимо, *прогнанство* и *расељеништво*, којима се настоји дефинисати миграција која је била присутна у Гори током ратних збивања 1999. године, као и непосредно након тога.

Разлике између економских и политичких емиграната уочавају се и по питању одлазака у Гору током годишњих одмора, празника, као и по питању инвестирања у некретнине у Гори. Појединци који су емигрирали из Горе због угрожености својих живота или живота чланова својих породица одлазе у Гору ретко (на сахрану, рецимо) и за сада не размишљају о инвестирању у непокретности, као што је случај са појединцима и породицама који су напустили Гору као економски емигранти.

И код једног и код другог типа миграција не постоје разлике по питању места имиграције. Другим речима, појединци и породице су у оба случаја бирали иста места имиграције. Места имиграције ипак могу бити индикативна за одређивање облика миграције, с обзиром на то да ли је у питању унутрашња или спољна миграција. У том погледу видимо да један облик миграције може да пређе у други услед промена државних граница. Тако су миграције из Горе у поједине градове Србије представљале облик унутрашње миграције све до проглашења Косова као самосталног државног ентитета. Након тога, миграција која се креће на истој релацији може да се препозна као екстерна, уколико се Косово посматра као самостална држава. Миграције из Горе у Србију могу се у том контексту двојачко дефинисати, како на нивоу појединца тако и на нивоу заједнице. То води закључку да у случају миграција које су у фокусу рада није неопходна обазривост само по питању њихове типологизације, већ и по питању њихове концептуализације, као и по питању позиције са које се одређена миграција концептуализује.

Литература:

- Antonijević, Dragana. 2013. *Stranac ovde, stranac tamo. Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gasterbajtera*. Beograd: Etnološka biblioteka knj. 75.
- Ахметовић, Бехадин. 2000. „Самостална општина Гора потврда самосвојности и основа за очување ентитета и идентитета Горанаца.“ Горанци, Муслимани и Турци у Шарпланинским жупама Србије. Проблеми садашњих услова живота и опстанка (ур. М. Бурсаћ). Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ 50: 55–57.
- Brettell, B. Caroline and Hollifield, F. James (ed.). 2000. “Migration Theory. Talking across Disciplines.” *Migration Theory. Talking across Disciplines*. 1-26. New York and London: Routledge.
- Brettell, B. Caroline. 2000. “Theorizing Migration in Anthropology. The Social Construction of Networks, Identities, Communities, and Globalscapes”. *Migration Theory. Talking across Disciplines*. 97–136. New York and London: Routledge.

- Ваит, Ибро. 2000. „Горанци у светлу разговора у Рамбујеу.“ Горанци, Муслимани и Турци у Шарпланинским жупама Србије. Проблеми садашњих услова живота и опстанка (ур. М. Бурсаћ). Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ 50: 45–48.
- Далифи, Месип. 2000. „Актуелни проблеми школског система у општини Гора по доласку снага КФОР-а.“ Горанци, Муслимани и Турци у Шарпланинским жупама Србије. Проблеми садашњих услова живота и опстанка (ур. М. Бурсаћ). Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“ 50: 63–66.
- Derans, Žan-Arno, Žeslen, Loran. 2011. *Putovanje u zemlju Goranaca. Balkan, početak XXI veka*. Beograd: Medijska knjižara Krug.
- Златановић, Сања. 2010. „Трансфер и контратрансфер у етнографским истраживањима“. Гласник Етнографског института САНУ. Књ. LVIII (1). Београд: Етнографски институт САНУ. Стр. 129–139.
- Златановић, Сања. 2012. „Свадба, традиционални женски костим и идентитетски дискурси српске заједнице југоисточног Косова“. Гласник Етнографског института САНУ. Књ. LX 2012 (2). Београд: Етнографски институт САНУ. Стр. 89–105.
- Josipović, Damir. 2013. „Pseudoprostovoljne migracije: primer sistema notranjih migracij v nekdanji Jugoslaviji.“ *Ars&Humanitas: Revija za umetnost in humanistiko*. Letnik 7, Št. 2 (2013): 71–85.
- Karadžoski, Vladimir. 2009. “Socio-Political, Religious, and Economic Reasons for Macedonians Movements to Turkey.” *Migration in, from, and to Southeastern Europe*, Part 1: Historical and Cultural Aspects (Eds. Roth and Hayden). *Ethnologia Balkanica* 13: 121–128.
- Lucassen, Leo. 2009. “Towards a Comparative History of Migration and Membership in Southeast Europe (1500-1900)”. *Migration in, from, and to Southeastern Europe*, Part 1: Historical and Cultural Aspects (Eds. Roth and Hayden). *Ethnologia Balkanica* 13: 11–41.
- Pešić, Jelena. 2013. „Rodna perspektiva u proučavanju migracija.“ *Sociologija*. Vol. LV (2013), N° 2: 317–332.
- Romelić, Živka, Stojanović, Marko. 1989. „Neki elementi kulture gasterbajtera Đerdapskih naselja.“ *Etnološke sveske* X: 197–202.
- Хасани, Харун. 1995. „Миграције становништва Горе“. Шарпланинске жупе Гора, Опоље и Средска, Антропогеографско-етнолошке, демографске, социолошке и културолошке карактеристике. Књ. 40/II. Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. Стр. 149–166.
- Хасани, Харун. 2000. „Миграције становништва шарпланинске жупе Гора“. Горанци, Муслимани и Турци у Шарпланинским жупама Србије, Проблеми садашњих услова живота и опстанка. Књ. 50. Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ. Стр. 33–45.
- Hasani, Harun. 2011. “Gorannies: A respected minority in Serbia, A persecuted minority in present-day Kosovo.” *Minorities in the Balkans. State policy and interethnic relations (1804–2004)* (ed. Bataković D.). Special editions 111. Belgrade: Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Science and

Arts. Str. 311–322.

Hasani, Suzana. 2003. *Etnološke karakteristike Šarplaninske Župe Gora*. Diplomski rad. Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Beograd.

Hristov, Petko. 2010. “‘Returning’ Religiousness and New Local Identities on the Balkans”. Етнолошко-антрополошке свеске бр. 15 (н.с.) бр. 4: 95–104.

Hristov, Petko. 2012. “Balkan Gurbet: History, Traditional Patterns and Cultural Dimensions.” In: Sikimić, B., P. Hristov and B. Golubović (Eds.) *Labour Migrations in the Balkans. “Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe” (SLCCEE)*, Band 18. 11–26. München-Berlin: Verlag Otto Sagner.

Chiswick, R. Barry. 2000. “Are Immigrants Favorably Self-Selected? An Economic Analysis.” *Migration Theory. Talking across Disciplines*. 61–76. New York and London: Routledge.

Извори:

Становништво према националној или етничкој припадности – Преглед за републику Србију, Централну Србију, Војводину, Град Београд и Београд-насеље – Попис 2002. Републички завод за статистику Србије.

www.webrzs.stat.gov.rs/website/Public7PageView.aspx?pkey=164 (преузето 21.08.2008).

<http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2003/11/23/srpski/T03112202.shtml> (преузето 26.04.2010).

Jadranka Đorđević-Crnobrnja

Migrations from the Gora Region at The End of the 20th and the Beginning of the 21st Century

In this paper I will analyze economic and political migration in the Gora region at the end of the 20th and in the first decade of the 21st century. It is my intent to consider and explain their cause and their intensity and scope. In short, I view the socioeconomic and political dimension of these migrations from an ethnological and anthropological point of view.

Key words:

economic migration, political migration, Gora, Gorani people, 1999.

The economic and political migrations from the Gora region at the end of the 20th and the beginning of the 21st century represent the continuation of earlier migrations, albeit more intensive and larger in scope (whole families are migrating). There migrations can be viewed as the effects of political changes in Kosovo, as well as the socioeconomic crisis of the 1990's. There are no fixed boundaries between these types of migrations, and the only truly stand out examples are the cases in which people migrated for safety reasons. A certain type of migration can be identified based on the terminology used by the interlocutors. I have encountered the terms "banishment" and "displacement" in the narrative discourse of my interlocutors. These terms are used to describe the migrations from Gora during the 1999 war, as well as immediately after.

The differences between economic and political migrants can be gouged from other factors such as going to Gora during vacations and holidays as well as investing money into real-estate in the region. Individuals who emigrated from Gora because they feared for their and the loves of their families go to Gora rarely (to attend funerals for example) and are not currently thinking of investing unlike those who had left Gora as economic migrants.

There are no differences when it comes to where people migrate to for different reasons. Places of migration can, however, be indicative of the form of migration in the sense of whether people migrated to a foreign country or not. One can turn into the other due to the changing of state borders. Thus migrations from Gora to cities and towns in Serbia became international after Kosovo declared independence. In this context, migrations from Gora to Serbia can be defined twofold, both at the level of the individual and at the level of the community. This leads to the conclusion that, in the case of migrations which are the focus of this paper, one needs to be careful not only of their typology, but also their conceptualization as well as the positions from which a certain migration is conceptualized.